

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingol University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Cilt: V | Sayı: 10 | Yıl: 2017/2

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (25 Haziran/25 Aralık) basılı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal ve veri indeksleri ile atf dizin tarafından taranmaktadır.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup izinsiz, kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

Cilt: V, Sayı: 10, yıl: 2017/2

ISSN: 2147-0774

**BİNGOL UNIVERSITY
JOURNAL OF THEOLOGY FACULTY**

Volume: V, Issue: 10, Year: 2017/2

Sahibi / Owner / المشرق العام /
(Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına)
(On Behalf of Bingol Universty Theology Faculty)
Prof. Dr. Hakan OLGUN

Editör / Editor / رئيس التحرير
Doç. Dr. Thamer HATAMLEH

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants /
التحرير مساعد رئيس

Arş. Gör. Muhammed ASLAN
Arş. Gör. Hüsnü TURGUT
Arş. Gör. Eyüp SEVİNÇ

Yazı İşleri Müdürü / Editor in chief
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
İstanbul, Aralık 2017

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Semal Medya Tasarım Ofisi
semalmedya@gmail.com

Baskı / Printing
Sadık Daşdoğan-Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 215-216,
Topkapı / İstanbul - Tel: (0212) 613 12 11

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hakan OLGUN
Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Prof. Dr. Ousama EKHTIAR
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Doç. Dr. Nusretin BOLELLİ
Doç. Dr. Abdulsasr SÜT
Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ
Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN
Yrd. Doç. Dr. Murat KAYA
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN
Yrd. Doç. Dr. Bedrettin BASUĞUY
Yrd. Doç. Dr. Nebi BUTASIM

Yazışma Adresi / Corresponding Adress
Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12000
Merkez/BİNGÖL
Tel: +90 (426) 2160005 -Fax: +90 (426) 2160035

Elektronik posta / e-mail
bingolilahiyatdergisi@hotmail.com

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi) Prof. Dr. Abdulaziz BEKİ (Sebahattin Zaim Üniversitesi) Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ali AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Bilal AYBAKAN (İbn Haldun Üniversitesi) Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (On Dokuz Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI (Siirt Üniversitesi) Prof. Dr. Erkan YAR (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Faruk BEŞER (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi) Prof. Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Halit ÇALIŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Hayati AYDIN (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet ERDEM (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. M. Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Nurettin CEVİZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer PAKIŞ (Hakkâri Üniversitesi) Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Sahip BEROJE (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KATAR (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şamil DAĞCI (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR (Amasya Üniversitesi) Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Necmettin GÖKKİR (İstanbul Üniversitesi) Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi)

Sayı Hakemleri / Referee Board of Thisissue

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Nafez Husein HAMMAD (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Naem A. AL-SAFADI (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Yusuf SANCAK (Atatürk Üniversitesi), Prof. Dr. Fayeze ABU OMIR (University of Hail/Suudi Arabistan), Doç. Dr. Harun İŞİK (Erciyes Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa KAYA (Atatürk Üniversitesi), Doç. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi), Doç. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Dr. Qasim Mohammed Ahmed (The Iraqi Universty/Irak), Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi), Doç. Dr. Abdulsasr SÜT (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Fadıl AYĞAN (Siirt Üniversitesi), Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ (Şırnak Üniversitesi), Doç. Dr. Enes ERDİM (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet KARATAŞ (Dicle Üniversitesi), Doç. Dr. Recep ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet BİLEN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Selahattin YILDIRIM (İnönü Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ (Hakkâri Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Abdhalim ABDULLAH (Mardin Artuklu Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Siddık ÜNALAN (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Oktay BOZAN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Bünyamin AÇIKALIN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahsum AYTEPE (Muş Alparslan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÖZLİ (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ (Şırnak Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ (Karabük Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhammed ÇETKİN (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Hatice TOKSÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN (Kafkas Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahmod AL-HASAN (Dimaşk Arapça Dil Merkezi/Suriye).

Akademik Tefsir Araştırmalarında İnterdisipliner Yöntem ve Önemi*

Emrullah ÜLGEN**

Geliş Tarihi: 28.07.2017, Kabul Tarihi: 30.11.2017

Öz

Modern dünyada sosyal, siyasal, iktisadî, teknoloji, iletişim vs. alanlardaki baş döndürücü değişim, beraberinde birçok probleme sebebiyet vermektedir. Modernitenin sebep olduğu ve gittikçe karmaşık hal alan sorunlar, birçok alanda kendini hissettirmektedir. Özellikle evlilik, miras, kadın-erkek eşitliği, cinsiyet farklılığı, vs. problemlerin çözümünde, tek bir disipline dayalı geleneksel çözüm yöntemlerinin esas alındığı bir yaklaşım biçimi, yeterli olmadığı görülmektedir. Bu nedenle birey ve toplum ıslahını önceleyen İslam dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'in evrensel çözüm önerilerinin, modern disiplinlerin bilgi ve yöntemlerinden istifade edilerek hayatın pratiklerine aktarılması tercihten öte bir zorunluluk halini almıştır. Farklı disiplinlerin yöntem ve yaklaşımlarıyla desteklenen araştırmalar, tefsirle alakalı güncel birçok problemi çözebilecek niteliktedir. Çeşitli disiplinlerin yöntem ve bil-

* Bu araştırma, 27-29 Mayıs 2016 tarihinde Ankara'da düzenlenen XIII. Türkiye Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (eulgen230@hotmail.com).

gilerinden yararlanılarak belirlenen bir konu ya da problem hakkında elde edilen verilerin bütünleştirilmesi anlamına gelen interdisipliner yöntem bu anlamda oldukça önemlidir. Ayrıca, belirli konu alanları ve yöntemlerle daraltılmış akademik tefsir araştırmaları, diğer disiplinlerle ilişkilendirilerek yeni araştırma alanlarının keşfine kaynaklık edebilecektir. Böylece Kur'an'ın evrensel mesajı, daha güncel ve çağdaş bir üslupla günümüz insanına ulaşabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Akademik tefsir, Disiplinlerarası, Çok disiplinlik.

The Importance and Place of Interdisciplinary Method In Academic Tafsir Researchs

Abstract

The change in the field of social, political, economic, technology, communication etc. in the modern world is causing many problems in the modern world. Problems caused by modernity and became increasingly complex are felt in many places. The traditional solution methods based on a single discipline is not sufficient especially in the solution of problems in the marriage, inheritance, woman-man equality and gender difference etc. For this reason, by taking advantage of the knowledge and methods of modern disciplines, reflecting the universal solution proposals of Qur'an, which the main source of Islamic religion, has become a necessity beyond choice. Researches supported by methods and approaches of different disciplines are capable of solving many current problems related to tafsir. The interdisciplinary method, which means integrating the data determined about a problem or a subject by using methods and knowledge of various disciplines is very important from this point. In addition, academic tafsir researches narrowed down by specific subject areas and methods can be linked to other disciplines and lead to the discovery of new research areas. Thus, the universal message of the Qur'an will reach to the present day people with a more actual and contemporary style.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Akademik tafsir, Interdisciplinary, Multidisciplinary.

Giriş

İnterdisipliner (disiplinlerarası) yöntem, aslında tek bir izah formunun olmadığı bir olgu ya da problemin birden fazla disiplinin esas alınarak çözümü demektir. Batıda ortaya çıkan bu yöntem, 1970'lerden itibaren eğitim-öğretimin bütün kademelerinde önemini hissettirmektedir. Özellikle yükseköğretim programları, bu yöntem esas alınarak yeniden şekillendirilmektedir. Ülkemizde ise genelde ilahiyat özelde akademik tefsir araştırmalarında teorik ve uygulama boyutuyla bu yöntemin istenilen düzeyde olduğunu söylemek

oldukça güçtür. Bununla birlikte disiplinlerarası yöntemin temel alındığı birtakım araştırmaların varlığı, bu yöntemin geleceği açısından umut vericidir.¹

Erken dönemlerden itibaren âlimler, felsefe başta olmak üzere aklî ve tecrübî ilimlere dayanarak geliştirdikleri yöntem ve kuramlarla ayetleri yorumlamaya çalışmışlardır. Modern dönemde ise ilimler tekâmül ederek kendi içerisinde farklı disiplinler ortaya çıkarmıştır. Bu da ayet yorumunda alternatif yöntemlere olanak sağlamaktadır. Tefsirde disiplinlerarası araştırmalar; tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji, edebiyat, hukuk, hermenötik, semantik vs. birçok alanı kapsamaktadır. Özellikle tarih, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilimler alanındaki disiplinler gerek muhteva gerekse metot itibariyle günümüz akademik tefsir araştırmalarına önemli katkı sunabilecek niteliktedir.

Bu çalışmada, öncelikle interdisiplinerin kavramsal çerçevesi, amacı hakkında bilgi verildikten sonra, akademik tefsir araştırmalarında bu yöntemin imkânı, sınırlılıkları, faydaları, diğer disiplinlerle ilişkisi hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. İntedisiplinerin Kavramsal Çerçevesi

1.1. Disiplin

Disiplin; çeşitli kural ve yöntemlerin yardımıyla genel geçer kurallar üzerinde sistematik bir biçimde tesis edilmiş; tanımı iyi yapılmış bir alanla ilgili objektif, geçerli bilgiyle nitelendirilmiş matematik, kimya, tarih gibi bir ilim ya da bir bilim dalıdır.² Tanımda anlaşıldığı üzere her disiplin kendi metodolojisini, terminolojisini, içeriğini zamanla oluşturarak tekâmül etmektedir.

1.2. İnterdisipliner (Disiplinlerarası)

Kavram olarak interdisipliner, iki ya da daha fazla akademik disiplinin araştırma sonuçlarının bilimsel bir çalışmada bütünleştirilmesidir. Çeşitli disiplinlerin bir konu ya da probleme dayalı araştırma verilerini sentezleyen birden fazla disipline dayanan bir yöntemdir. Diğer bir ifadeyle bireylerin ya da çoğunlukla grupların; birden fazla disipline dayalı fikir ya da teorileri bir

1 Konunun önemi bazı sempozyum ve makalelerde dile getirilmektedir: Hüsnu Ezber Bodur, "İnterdisipliner Etkileşim Çerçevesinde Siyer Yazıcılığı: Sosyal Yapı ya da Değer Bağlamının Önceliği Sorunu," Türkiye'de Sîret Yazıcılığı, Sîret Sempozyumu, (2010).

2 Joseph J. Kockelmans, *Why İnterdisciplinarity, İnterdisciplinarity and Higher Education* (Pennsylvania: Pennsylvania State University, 1979), 127.

araya getirdikleri ya da yeni alternatiflere dikkat çektikleri bir yöntemdir.³ Yıldırım, bu kelimeyi geleneksel konu alanlarının belirli kavramlar etrafında anlamlı bir biçimde bir araya getirilmesi olarak tanımlamaktadır.⁴ Bu yöntemde araştırma konusu ya da problemin çok boyutlu ve karmaşık olması, disiplinlerin birbiriyle ilişkili olmasını gerektirir.⁵ Kısaca interdisipliner; bir disiplin ve uzmanlık alanı için oldukça kapsamlı ve çok boyutlu bir konunun ya da problemin araştırılmasını esas alan bir yöntemdir.⁶

Multidisciplinary (çok disiplinli), crossdisciplinary (çapraz disiplinli), transdisciplinary (disiplinler ötesi) gibi çeşitli kelimeler, interdisipliner kavramla ilişkilendirilmektedir. Ancak bunlar interdisiplinerin alt başlıklarını mı yoksa ondan bağımsız başlıklar mı olduğu konusu net değildir. Tanım ve uygulamalara bakıldığında her iki ihtimalin de mümkün olduğu görülmektedir. Tanımlarda genellikle interdisiplinerin yukarıdaki kavramları kapsayarak daha genel olduğu, bazı uygulamalarda ise diğerlerinden bağımsız olduğu anlaşılmaktadır.

Tefsir araştırmalarında yukarıda zikredilen yöntemlere nispetle multidisciplinary daha elverişli olduğu söylenebilir. Multidisciplinary (çok disiplinli), bir konu ya da problemin çözümleme aşamasında en az iki disiplinin sınırlı işbirliğine dayanan bir yöntemdir. Bu yöntemde ilgili disiplinler, asgari düzeyde bir iletişimle her biri farklı amaçları gerçekleştirmek üzere eşgüdüm halindedirler.⁷ Arkeoloji ile ilgili bir konuda sosyoloji, biyoloji ve antropoloji gibi disiplinlerin bağımsız bir biçimde yaptıkları araştırmalarda elde ettikleri bulguların bütünleştirilmesi, bu tarz çalışmalara örnek verilebilir. Bu yöntemde her disiplin, belirlenen problem ya da konuyu kendi bakış açısıyla değerlendirmektedir. Müslümanları bilime teşvik eden ve Kur'an'ın bilimle çatışmadığı tezini öne çıkaran çalışmalar daha çok multidisipliner niteliklidir. Örneğin, Kur'an ayetlerini modern bilimlerin ışığında ele alan Tantavî Cevheri,

3 R. J. Ellis, *Why We Cannot Do Without Interdisciplinarity*, ed. Balasubramanyam Chandr - mohan (Newyork: Routledge, 2009), s.3.

4 Ali Yıldırım, "Disiplinlerarası Öğretim Kavramı ve Programlar Açısından Doğurduğu Sonuçlar," *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (1996): 89-94.

5 Rebecca Crawford Burns, *Dissolving the Boundaries: Planning for Curriculum Integration in Middle and Secondary Schools*, (Washington: Appalachia Educational Laboratory, 1995), 10-13.

6 Julie Thompson Klein and William H. Newell, *Advancing Interdisciplinary Studies*, ed. William H. Newell (New York: College Entrance Examination Board, 1998), 3.

7 David Alvargonzalez, "Multidisciplinarity, Interdisciplinarity, Transdisciplinarity and the Sciences," *International Studies in the Philosophy of Science* 3 (2011), 387-403; Kockelmans, *Why Interdisciplinarity*, 127.

el-Cevâhir adlı eserinde İslam dünyasındaki gerilemenin asıl sebebinin bilim ihmal edilmesine bağlamaktadır. Bu nedenle bilimsel yöntemi tercih ederek Müslümanların bu alana yönelmelerini amaçlamaktadır. Eserinde ayetlerin kısa açıklamasına yer verdikten sonra ayetlerle doğrudan ilişkisine bakmaksızın uzun anlatımlara yer vermektedir. Mısır'da günlük yayınlanan gazetelerden Avrupa ve Amerika'daki bilimsel mecmualara varıncaya kadar çeşitli kaynaklardan uzun alıntılar yapmaktadır. Üstelik bunları astronomi, botanik, zooloj, tıp vb. farklı alanlara ait çok sayıda fotoğraf, harita ve çizimlerle desteklemektedir. Bütün bunlar esere tefsirden ziyade ansiklopedik bir izlenim vermektedir. Bu çerçevede bakıldığında bu çalışmanın bir tefsir faaliyeti olup olmadığı da tartışmaya açıktır.⁸

1.3. İnterdisipliner Yöntemin mahiyeti

İnterdisipliner kavramını oldukça geniş bir çerçevede ele alan Julie Klein, bunun bir metod, fikir, düşünme biçimi, felsefe ya da ideoloji olabileceğini söylemektedir. Ona göre bu yöntem; parçacı yaklaşımın risklerini tümel bir bakışla ortadan kaldırma gayreti, eski bağlantıların keşfedilerek yeniden kurgulanması, fikri ve pratik ihtiyaçlarımıza uygun yeni konuların oluşturulmasıyla ilgili girişimlerdir.⁹ Bu alanın uzmanlarından Jacobs'a göre ise birden fazla disiplinin yöntem ve üslubunu kullanarak merkezi bir konuyu, problemi, başlığı ve deneyi amacına uygun bir biçimde inceleyen ilmi bir bakış ya da öğretim programına dayalı bir yaklaşımdır.¹⁰

Lake, disiplinlerarası yöntem ya da bütünleştirilmiş öğretim programlarıyla ilgili tanımlarda genel olarak şu noktaların öne çıktığını ifade etmektedir: Planlamanın gerekli ve işlevsel olması, araştırma konularının bütünleştirilmesi, ders kitapları dışındaki alternatif kaynakların kullanılması, fikirler arasındaki ilişkilerin vurgulanması, konu ünitelerinin oluşturulması, öğrenci gruplarının değişken olması gibi hususlardır.¹¹

Ulusoy, interdisipliner yöntemin mahiyetini şu öyküyle izah etmeye çalışmaktadır:

8 M. Suat Mertoğlu, "Kur'an'ı Modern Bilimlerin Işığında Okumak: Tantâvî Cevherî Örneği," *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 30 (2011), 112.

9 Ellis, *Why We Cannot Do Without Interdisciplinarity*, 4.

10 Heidi Hayes Jacobs, *The Growing Need For Interdisciplinary Curriculum Content*, (U.S. Department of Education, 1989), 8

11 Kathy Lake, *Integrated Curriculum*, (Portland: Northwest Regional Educational Laboratory, 1994), 3.

“Karayollarında sık rastladığımız kazalardan birisi daha olmuş; alkollü olduğu ileri sürülen bir sürücü yol kenarındaki bariyerleri aşarak uçurumdan uçmuştur. Değişik disiplinlerde işinin uzmanı kişiler bu kazayı incelediklerinde şöyle yorumlarda bulunabilirlerdi herhalde. Psikolog, sürücünün sorumluluk duygusunun gelişmediğini öne sürebilirdi; sosyolog, toplumda giderek yaygınlaşan aşırı alkol kullanımının bir örneği olarak yorumlayabilirdi; karayolu mühendisi belki bariyerlerin malzeme seçimindeki hatadan bahsedecekti ve makine mühendisi de fren sistemindeki dengesizliğin analizini yapacaktı. Bütün bu uzmanlar tek başlarına kendi uzmanlık alanlarından hareketle isabetli yorumlar getirebilmekle beraber sonuçta sorunun çok yönlü niteliğine uygun bir yoruma ulaşamayacaktı. Burada gereken ise farklı disiplinlerden kişilerin bir ekip olarak sorunun bütünselliğini koruyarak farklı yönlerinden irdelemesidir.”¹² Burada görüldüğü üzere interdisipliner araştırmalarda her disiplin, kendi penceresinden olayları değerlendirmektedir.

2. İnterdisipliner Yöntemde Amaç

Bir önceki başlıkta da ifade edildiği üzere interdisipliner yöntem, ilgili disiplinlerden yararlanılarak belirlenen bir konu ya da problem hakkında elde edilen verilerin bütünleştirilmesidir. Böylece belirli disiplinlere ait bilgilerin anlamlı bir biçimde telif edilerek konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaktadır.¹³ Bütüncül bir bakışla bilgiyi irdeleyen bu yöntemle, anlaşılması güç olgular çözülmekte, özellikle sosyal içerikli konuların birbiriyle çapraşık ilişkili boyutlarının betimlenmesine imkân tanınmaktadır. Böylece bilimsel bilgi, tek bir disiplinin tekelinden kurtulmakta ve daha doğru sonuçlara ulaşılmaktadır.¹⁴

Bir araştırma konusu, bazen tek bir disiplinin çözüm kapasitesinin ötesinde karmaşık bir nitelikte olabilir. Özellikle günümüzde toplumsal sorunlar oldukça karmaşık olup, bunların tek bir sosyal bilimin imkanlarıyla değerlendirilmesi doğru sonuçlar vermeyebilir. Bu tarz konularda disiplinlerarası yöntem tercihten öte bir gerekliliktir.¹⁵

12 Gündüz Ulusoy, “Disiplinler Arası Araştırma ve Eğitim, Değişim Çağında Yüksek Öğretim,” Yaşar Üniversitesi (2007), 389-398.

13 Güliz Aydın ve Ali Günay Balım, “Yapılandırıcı Yaklaşımın Modelendirilmiş Disiplinler Arası Uygulama: Enerji Konularının Öğretimi,” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 38 (2005), 145-166; P. Yalçın ve H. Yıldırım, “Disiplinlerarası Öğretim Üzerine Bir Uygulama,” *Çanakkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 17 (1998), 146-150.

14 Faik Kanatlı ve Yunus Emre Çekici, “Nermi Uygur Penceresinden Okuma Sorunsalına Felsefi Bir Yaklaşım,” *XI. Uluslararası Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu* (2011), 275.

15 Serhat Ulağlı, *İmgebilim Öteki'nin Bilimine Giriş* (Ankara: Sinemis Yayınları, 2006), 33.

İnterdisipliner yöntemin olumlu etkileri araştırma konularıyla sınırlı olmayıp, bunun temel alındığı eğitim-öğretim faaliyetlerini de kapsamaktadır. Özellikle karar verme sürecinde olan bireye analitik ve eleştirel düşünebilme, bilgiyi sentezleyebilme gibi önemli düşünme becerilerini kazandırmaktadır. Öğrenci alternatif disiplinlerden dolayı kendisini belirli bir disiplinin düşünme formuna mahkûm hissetmeyecektir. Buna mukabil, hedeflerini gerçekleştirmede ve karşılaştığı problemleri çözmede farklı disiplinleri bir araç olarak değerlendirecektir.¹⁶ Bu yaklaşım biçimi, uygun bir öğrenme ortamını oluşturup öğrencilerin derse odaklanmalarını, yaratıcılıklarını keşfetmelerini sağlamakta böylece anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirmektedir.¹⁷

Özetle interdisipliner yaklaşımda, karmaşık olguların bütüncül bir bakışla anlaşılabilceği savı öne çıkmaktadır. Bu ise dünyayı birbirinden bağımsız küçük parçacıkların birleşimi olarak değerlendiren klasik mekanik anlayıştan oldukça farklıdır. Buna göre insan davranışlarının parçalara ayrılarak gözlenebilir ve ölçülebilir olduğunu iddia eden mekanik yaklaşımdan farklı olarak disiplinlerarası yöntem, insan davranışlarının birbiriyle etkileşim halinde olduğunu belirterek bütüncül bir yaklaşımı savunmaktadır.¹⁸

3. İnterdisipliner Akademik Tefsir Araştırmaları

Ülkemizde akademik tefsir araştırmaları¹⁹ genellikle müfessir-eser bağlamında metodolojik araştırmalar,²⁰ kavram²¹, semantik²², Kur'ân ilimleri²³ vs. çalışmaları kapsamaktadır. İlahiyat bilimlerinde özellikle tefsir alanında

16 Ali Yıldırım, "Disiplinlerarası Öğretim Kavramı ve Programlar Açısından Doğurduğu Sonuçlar," *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (1996), 89-94.

17 Birsal Aybek, "Disiplinlerarası (Bütünleştirilmiş) Öğretim Yaklaşımı," *Eğitim Araştırmaları Dergisi* 3 (2001), 1-7.

18 Namık Kemal Şahbaz ve Çekici Yunus Emre, "Disiplinler Arası Bir Disiplin Olarak Türçe Eğitimi," *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish* 7/3 (2012), 2373.

19 "Türkiye'de Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci, (Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar)", ed. Bilal Gökür, Necdet Yılmaz, Ömer Kara, Muhammed Abay, Necmeddin Gökür, (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 2010).

20 Örnek: Süleyman Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri* (Ankara: 1963); İsmail, Cerrahoğlu, *Yahyâ b. Sellâm ve Tefsirdeki Metodu* (Ankara: 1966); Abdullah Aydemir, *Ebu's-Suûd ve Tefsirdeki Metodu* (Konya: 1968).

21 Örnek: Veli Ulutürk, *Uluhiyyet* (Erzurum: 1982); Sadık Kılıç, *Günah* (Erzurum: 1982).

22 Örnek: Ali Galip Sezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da 'Kavm' Kelimesinin Semantik Analizi* (Isparta: 1999); A. Bülent Ünal, *Semantik Açısından Kur'an'da Hilafet Kavramı* (İzmir: 1990)

23 Örnek: M. Nedim Serinsu, *Esbâbü'n-Nüzul*, (Ankara: 1993)

bireysel bir takım araştırmalar olmakla birlikte, birden fazla alanda kolektif çaba ve uzmanlık gerektiren interdisipliner araştırmaların istenilen düzeyde olduğunu söylemek oldukça güçtür.

Diyanet İşleri Başkanlığının 1993 Mayıs ayında kamuoyuna deklare ettiği ancak hayata geçiremediği *İlmî Tefsir Projesi*, interdisipliner bir çaba olarak değerlendirilebilir. Gerçekleşmesi halinde interdisipliner araştırmaların kumsallaşmasına ciddi katkılar sunabileceğini düşündüğümüz bu taslakta şu önemli noktalar yer almaktadır:

1. Söz konusu tefsir, ilmî bir tefsir olacaktır.

2. Kur'ân'ın âyetleri, ilmî gelişmelerle açıklık kazanmakta, âyetlerin hikmetleri ve Kur'ân'ın mûcizevi yönü daha iyi anlaşılacaktır. Başka bir ifâdeyle Kur'ân, ilimle içiçe ve sürekli olarak karşılıklı alış-verişte bulunmaktadır. Bu nedenle (söz konusu) tefsir "ilmî" özelliğini taşımaktadır.

3. Kur'ân'ın ilmî olarak tefsiri gibi ciddî bir konuda, sahasının uzmanı çok sayıdaki ilim adamını çalışmaya ortak etmekten, yâni kolektif çalışmaya yönelmekten başka çâre bulunmamaktadır. Ülkemizde yeterli sayıda ilim adamı potansiyeli bulunmaktadır. İlmî çalışmalarda ihtisas komisyonları kurulacak ve *başta tefsirciler* olmak üzere, hadîşçiler, fıkıhçılar, kelâmcılar, felsefeciler, tarihçiler, filologlar, edebiyatçılar, sosyologlar, psikologlar, tabipler, astronomlar ve benzeri branşlarda uzmanlar yer alacaktır.²⁴

Ülkemizde tefsir çalışmalarına katkı sunacak bu projenin revize edilerek yeniden gündeme alınması, interdisipliner araştırmalar açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın üniversitelerle işbirliği sonucu gerçekleştirdiği *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, *Konulu Hadis Projesi* gibi başarılı çalışmalar, bu projenin hayata geçirilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Kanaatimizce diyanet ve ilahiyat arasındaki iyi programlanmış bir işbirliği, bu projenin hayata geçmesini sağlayabilecektir.

Tefsirde interdisipliner yöntemin gerekliliği, zaman zaman bazı akademik platformlarda gündeme getirilmektedir. "*Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar*" adıyla kitaplaştırılan sempozyum çalışması buna örnek verilebilir. İslami ilimler, din bilimleri ve diğer disiplinlerle ilgili konuların yer aldığı yirmi beş makaleden oluşan bu kitap, kısmen disiplinlerarası bir çalışma olarak da nitelendirilebilir. Bilimsel tefsir, dilbilimsel/linguistik tefsir, konulu tefsir metodu, mezhebî tefsirler, felsefî ve sosyolojik nitelikli konulara ek

24 [Http://ozemre.com/modernist-akim-icinde-kurân-tefsirleri](http://ozemre.com/modernist-akim-icinde-kurân-tefsirleri) 15.05.2016.

olarak “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde (XIII.-XV. Yüzyıl) Yapılmış Kur’ân Tercümelere” adlı çalışmayla Eski Türk Edebiyatıyla ilişkili bir araştırmaya da yer verilmektedir.

4. İnterdisipliner Tefsir Araştırmalarının Sınırlılıkları

İnterdisipliner yöntem, eğitim-öğretimde ve ilmi araştırmalarda genelde kabul görmekle birlikte bazı noktalarda eleştirisi yapılmaktadır. Rowland, problemler ve ihtimaller başlığı altında altı maddede bunu tartışmaktadır.²⁵ Yöntemle ilgili genel eleştirileri diğer çalışmalara havale edip sadece konumuzla alakalı bazı hususlara yer vereceğiz. Öncelikle disiplinlerarası yöntemin tefsir araştırmalarına uygulanabilirliği konusunda bazı önemli noktaların açığa kavuşması gerekmektedir: Tefsirde interdisipliner yöntem kapsamına giren konular nelerdir? Araştırma konusuyla ilişkili disiplinler, hangi ilke ve kurallar doğrultusunda bir araya gelmelidir? İlgili disiplinler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Disiplinlerarası tefsir araştırmalarının sınırlılıkları; muhteva ve yöntem olmak üzere iki temel başlıkta ele alınabilir:

4.1. Muhteva İle İlgili Sınırlılıklar

Disiplinlerarası yaklaşımda, gerek metot gerekse içerik itibarıyla bütünlüştürmenin olması için konular arasında güçlü, açık ve anlaşılır bir ilişkinin bulunması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle bu tür araştırmalarda esas alınan konu, kavram ya da problemin başka disiplinlerden istifade edebilecek bir yapıda olması gerekmektedir.²⁶ Sadece belirli bir disiplinin ilgi alanına giren dar kapsamlı bir konu, disiplinlerarası araştırmalar için uygun değildir. Bazı ayet yorumlarında görüldüğü üzere, mananın anlaşılmasına katkısı olmadığı gibi manayı daha da belirsizleştiren konularda bu yöntem elverişli değildir. Bazı kriterler doğrultusunda Kur’ân’ın bilimsel verilerle izahu mümkün olmakla birlikte, salt Kur’ân’ın bilimle çatışmadığı savını önceleyen yorum ve değerlendirmeler, ayeti daha da anlaşılmaz hale getirebilmektedir. Bu nedenle Reşid Rıza’nın; *إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا*

25 Stephen Rowland, *Interdisciplinarity As Site of Contestation* (University of Exeter: British Education Research Association, 2002), 1-9. Rowland, bildirisinde şu başlıkları tartışmaktadır: 1. İnterdisipliner araştırmaların maddi açıdan desteklenmesi. 2. Hakemli dergilerin yalnızca belirli disiplin alanlarına yoğunlaşması. 3. Bölüm sınırlılıkları 4. Riskten kaçınma kültürü. 5. Disipliner güvensizlik. 6. İnterdisipliner eleştiri ve enstrümanlar. 7. Problem temelli interdisipliner.

26 Smaragda Chrysostomou, “Interdisciplinary Approaches in the New Curriculum in Greece: a Focus on Music Education”, *Arts Education Policy Review* 105 (2004), 23-29.

“Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek vermekten çekinmez.” (Bakara, 2/26) ayette geçen *فَمَا فَوْقَهَا* (daha da ötesi) ifadesini ve fil süresinde geçen *طَيْرًا أَبَابِيلَ* (ebabil kuşlarını) *mikrop* olarak yorumlaması,²⁷ müfessirlerce eleştirilmektedir.²⁸ Aynı şekilde Muhammed Abduh’un (v. 1905), gerek ayetin zahir manasına gerekse rivayetlere aykırı olmasına rağmen Ebrehe ordularının helak sebebini çiçek ve kızamık hastalığıyla açıklaması,²⁹ oldukça subjektif bir yorum olup Elmalılı tarafından tenkit edilmektedir.³⁰ Benzer şekilde cinlerin, taun hastalığı olduğu biçimindeki yorum da tekellüflü olup bunların interdisipliner araştırmalar kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Zehebî’nin, Tantâvî Cevherî’nin bilimsel bilgiler ihtiva eden *el-Cevâhir* adlı tefsiri hakkındaki, “*Tefsir dışında her şey mevcuttur.*” Tespiti bu eleştirilerin adeta bir özeti. ³¹

İnterdisipliner yaklaşımda belirli bir problem ya da konu çerçevesinde çeşitli disiplinlere ait bilgi ve yaklaşımların bütünleştirilerek bunların çözümü söz konusudur.³² Ayetleri yorumlama çabaları, geçmişte belirli disiplinlere dayanırken günümüzde ise gelişerek farklı disiplinlerle devam etmektedir. Kur’ânî kavram ve konuları anlaşılır kılma, bahsedilen disiplinlerden yararlanmanın temel ölçütüdür. Örneğin; Râzî’nin, *وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ*, سير الجا (Nûh, 71/16) ayet-i kerimede geçen ayın nura, güneşin ise siraca teşbihi ile ilgili açıklaması, ilmi bir tefsir faaliyeti olarak değerlendirilebilir. O, şöyle demektedir: “Sirâcın (lamba) ışığı sonradan oluşup arızîdir. Aynı şekilde ayın ışığı da değişken olduğu için o da arızîdir. Dolayısıyla güneşten ziyade, ayın lambaya benzetilmesi daha uygun olmaz mıydı? Gece, yeryüzünü karanlığın kaplamasından ibaret bir durumdur. Güneş bu karanlığı izale ettiği için siraca benzetilmiştir. Ayrıca siracın kendine ait bir ışığı (kaynağı kendisinde) vardır. Işık ise nurdan (nur kaynağını güneşten almakta) daha

27 Reşid Rızâ, *Tefsirü'l-Menâr* (Kâhire: Münşiu'l-Menâr, 1947), I, 237.

28 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, sdl. Komisyon, (İstanbul: Azim Dağıtım, ty.), IX, 476.

29 Muhammed Abduh, *Fâtîha Süresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, çev. Ömer Aydın (İstanbul: 2012), 157.

30 Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 460-468.

31 Muhammed es-Seyyid Hüseyin Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirün*, (Beyrut: Şirketu Dâru'l-Erkam, trs), II, 360.

32 Güliz Aydın ve Ali Günay Balım, “Yapılandırıcı Yaklaşımın Modelendirilmiş Disiplinler Arası Uygulama: Enerji Konularının Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 38/2 (2005), 145-166

güçlüdür. Dolayısıyla zayıf olan aya, güçlü olan ise güneşe benzetilmiştir.”³³ Râzî'nin, bu açıklamaları, ay ve güneşle ilgili ilmî tespitlerle örtüştüğü için ayetin daha iyi anlaşılmasının katkı sağlamaktadır.

Elmalılı, ayetlerin tefsirinde felsefe, sosyoloji, psikoloji vs. sosyal ilimlerden istifade ettiği gibi fennî ilimlerden astroloji ilminin verilerinden yararlanmıştı. Elmalılı'ya göre *“هُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ”* *“O geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedirler.”* (Enbiyâ, 21/13) ayetin literal manası ve *‘Felek, yıldızların döndüğü yerdir.’* şeklindeki Dahhâk'ın rivayeti, eski astronomi bilgilerini çürütmektedir. Yeni gök bilimi de gök cisimlerinden her birinin uzayda bir hareket mahalli ve mihver üzerinde hareket ettiği görüşüne varmıştır. Elmalılı'ya göre bu ayet, Batlamyus teorisini kökünden yıkan bir vecize ile astronomi bilginlerine de yeni bir fennin (ilmi buluşun) başlangıcı olacak bilimsel bir genel kaide vermektedir. Bu tespitlerden hareketle; *“...o halde bildiğimiz fenne muhalif görünen noktalara tesadüf edildiği zaman Kur'an'ı fenne uydurmaya çalışmamalı, fennî Kur'an'a tevfiik ettirmeye çalışmalıdır....”* çıkarımında bulunmaktadır.³⁴

Karmaşık konuların çözümünü amaçlayan bu yöntemde, araştırmacıların farklı disiplinlerde yetkin olmaları büyük önem arz etmektedir. Her ne kadar grup çalışmalarında bu şart, kısmen sağlanabilse de ilgili disiplinlerde belli düzeyde bilgi ve tecrübe birikiminin bulunması gerekmektedir. Mesela; Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerîm arasında belirlenen mukayeseli bir araştırma konusunda, her iki alanın literatürüne hâkimiyet oldukça önem arz etmektedir.

4.2. Programlama İle İlgili Sınırlılıklar

Eğitim-öğretim programları, toplumdaki değişim ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak birtakım hedefler doğrultusunda hazırlanmalıdır. En önemlisi ise üretken, değişime açık, vizyon sahibi, analiz ve sentez becerilerine sahip bireylerin topluma kazandırılması amaçlanmalıdır. Bütün bunları karşılayabilecek yöntem ya da yöntemler arayışında olan toplumlar, farklı disiplinlerin bilgi ve tecrübelerini dikkate alan, öğrencinin motivasyonuna olumlu katkı sağlayan disiplinlerarası yaklaşımı daha da geliştirmeye çalışmaktadırlar.³⁵ Disiplinlerarası yaklaşım sayesinde çeşitli disiplinlere

33 Ebû Abdillâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), XXX, 140.

34 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 452.

35 Özden Yarımca, “Disiplinler Arası Yaklaşım Dayalı Bir Durum Çalışması,” *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 25 (2011), 1.

ait bilgi ve yaklaşımlar bütünleştirilmekte, öğretim süreci daha anlamlı hale gelmektedir. Yıldırım, etkili bir disiplinlerarası program hazırlayabilmek için, gerek programa temel teşkil edecek konunun seçiminde gerekse program geliştirme süreci boyunca dikkate alınması gereken bir takım ilkeleri maddeler halinde şöyle sıralamaktadır:

"1. Disiplinlerarası program geliştirmede, öğrencilerin güncel ve gelecekteki ihtiyaçlarının, ilgilerinin ve becerilerinin önemli bir yeri vardır. Disiplinlerarası programa temel teşkil edecek konunun, bu ihtiyaçlar, ilgiler ve özellikler dikkate alınarak seçilmesi gerekir.

3. Disiplinlerarası program yoluyla yapılacak öğretimin bir disipline dayalı olarak yapılacak öğretime göre daha etkili olması gerekir

4. Programda farklı disiplinlerden gelen katkıların, belirlenen disiplinlerarası konunun öğrenilmesinde gerçekten önemli olması gerekir. Sadece programda daha çok disipline yer verme kaygısı, bu disiplinlerin programdaki varlığı için yeterli değildir. Programda yer alan disiplinin ilgili konunun öğretilmesinde kayda değer bir katkısının olması gerekir.

5. Disiplinlerarası program yoluyla yapılacak öğretimin sadece ilgili konunun öğrenilmesinin ötesinde öğrenciye bir takım katkılarının olması gerekir. Bir konu üzerinde düşünürken farklı bakış açılarını kullanabilme, yeni düşünme biçimlerine açık olabilme, farklı alanlardan gelen bilgileri o konu üzerinde düşünürken anlamlı ve etkili bir biçimde kullanabilme gibi becerilerin gelişmesine de katkıda bulunması gerekir."³⁶

Bu tespitlerden anlaşıldığı üzere, disiplinlerarası yönetime dayalı bir programın hazırlanması ve geliştirilmesi ciddi bir emek, zaman ve uzmanlık gerektirmektedir. Öncelikle konuyla ilgili bilgilerin toplanarak ders planlarının ve materyallerin geliştirilmesi, program uygulayıcılarının devamlı bir uyum ve koordinasyon içinde olmaları, diğer disiplinlere programda yer verilmesi gibi birçok husus öne çıkmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında genelde ilahiyat özelde tefsir alanında bu özellikteki programların hazırlanması ve uygulanmasının pek de kolay olmadığı söylenebilir. Her şeye rağmen ilgili bölüm ya da fakültelerin de desteği alınarak -gerektiğinde mevzuatta birtakım düzenlemeler yapılarak- olanakları iyi olan fakültelerden birinin pilot seçilerek interdisipliner program uygulaması hayata geçirilebilir.

36 Ali Yıldırım, "Disiplinlerarası Öğretim Kavramı ve Programlar Açısından Doğurduğu Sonuçlar," *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (1996), 93.

Üniversitelerde öğrencilerin aynı anda farklı fakültelerde eğitim görme fırsatı veren ÇAP (Çift Ana dal) programı, interdisipliner yöntemle ilgili bir hassasiyetin yansımaları olarak yorumlanabilir. İlahiyat fakülteleri öğrencileri bu sayede ilahiyat dışında edebiyat, psikoloji, sosyoloji, tarih gibi farklı alanlarda eğitim fırsatı yakalamaktadırlar. Bu öğrenciler, akademik faaliyetlere yönlendirildiği takdirde nitelikli interdisipliner araştırmaların ortaya çıkması mümkün olabilmektedir.

5. İnterdisipliner Tefsir Araştırmalarıyla İlişkili Alanlar

Tefsirle ilişkili disiplinlere geçmeden önce Kur'ân'ın muhtevasının farklı disiplinlere imkân verip vermediği hususu izah edilmelidir. Kur'ân'da yorum zenginliğinin temel faktörlerinden biri onun metin yapısıdır. Buna, "*Her ayetin, bir zahiri, bir batını, bir haddi (sınır) ve bir matlaı (hakikatini müşahade yeri) vardır.*"³⁷ hadisi de işaret emektedir. Kur'ân'ın îcâz ve îcâz uslubu, bunu destekleyen diğerk faktörlerden biridir. Bu nedenle nüzulünden itibaren ayetler farklı alanlarda yetkin âlimlerce yorumlanmıştır. Bazıları sosyal bazıları da fennî ilimleri esas alarak ayetleri yorumlama gayreti içerisine girmişlerdir. Tefsirlerin felsefî, siyasî, bilimsel vs. nitelik taşımaları böyle bir yaklaşımın sonucudur. Aşağıda interdisipliner tefsir araştırmalarında muhtemel alanlarla ilgili kısa değerlendirmelere yer verilecektir.

5.1. Sosyal Nitelikli Yöntemler

5.1.1. Felsefî yöntem

Felsefî yöntem, düşünce ve tefekkür araçlarından yararlanarak olgular ya da olaylar arasındaki ilişkilerin anlaşılmasını sağlayan bir yorumlama biçimidir. Âlimler, yaşadıkları dönemin siyasî, sosyal problemlerini zaman zaman bu yöntemle çözmeye çalışmışlardır. Aklın (rational) ve akılcılığın (rationalizm) hâkim olduğu asrımızda ise modern felsefî yöntemler kullanılarak ayetlerin yorumlanabilme imkânı tartışılmalıdır. İnterdisipliner yöntemin imkânlarından yararlanarak tefsir alanında felsefî nitelikli çalışmalar yapılabilir. Bu yöntemin başarılı bir biçimde kullanıldığı eserlerden biri Râzî'nin *Mefâthu'l-Ğayb'ı* adlı tefsridir. Ayrıca Mesut Okumuş'un, *Gazzali'nin Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi* (Ankara, 2000) adlı doktora tezi kısmen felsefî nitelikli bir araştırma olarak değerlendirilebilir.

37 Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefî, (Beirut: 2002), no. 10107.

5.1.2. Sosyolojik (İçtimai) Yöntem

Sosyoloji ilminin ana konusunu, belli gayeler etrafında birlikte yaşayan toplum-birey ilişkileri oluşturmaktadır. Sosyoloji ilmi, kendi içerisinde çeşitli alt disiplinlerden oluşmaktadır. En önemlilerinden biri de aile sosyolojisidir. Aile, akrabalık ve evlilik gibi önemli hususlar, bu disiplinin temel başlıklarını oluşturmaktadır. Bunların teşekkülü, gelişimi, çeşitliliği ve diğer sosyal tabakalarla ilişkisi bu disiplinin ilgi alanına girmektedir. Kur'ân aile kurumuna çok önem vermekte, bununla ilgili ahlakî ve manevî değerler yanında hukukî birtakım prensipler vazetmektedir. Kur'ân ve sosyolojinin ortak alanına giren konularla ilgili interdisipliner araştırmalar yapılabilir. Din sosyolojisi alanında bazı çalışmalar yapılmakla birlikte bu çalışmalarda daha çok sosyoloji disiplinin baskın olduğu görülmektedir. Aslında bizim burada vurgulamak istediğimiz, sosyoloji disiplinin muhteva ve yöntemlerinin de kullanılarak mezkûr sorunların daha çok tefsir zemininde tartışılmasıdır. Böylece Kur'ân'ın çözüm önerileri daha net biçimde ortaya konulabilecektir. Bir önceki asrın sosyolojik sorunlarını Kur'ânî bir perspektifle çözmeye çalışan Seyyid Kutub'un *Fi Zilâli'l-Kur'ân* adlı tefsiri bu anlamda oldukça başarılı bir çalışmadır. Ayrıca *el-Menâr, fi Zilâli'l-Kur'ân* vs. çağdaş içtimai birçok tefsirden alıntıya yer vermesi nedeniyle Sait Şimşek'in *Hayat Kaynağı Kur'ân* adlı eseri de kısmen sosyolojik bir tefsir olarak değerlendirilebilir.

Dini çoğulculuk, kamu yönetimi vs. sosyoloji disiplinin alanına giren birçok konu, tefsirle ilişkilendirilerek interdisipliner yöntemle uyumlu çalışılabilir.

5.1.3. Psikolojik Yöntem

Kur'ân yorumunda en çok ihmal edilen hususlardan biri, ayetlerin psikolojik vurgularının yeterince araştırılmamasıdır.³⁸ Kompleks bir yapıya sahip insanın gerek bilişsel gerekse davranışsal özellikleri, hem teoloji hem de psikolojiyi yakından ilgilendirmektedir. Özellikle insan davranışlarının kaynağına odaklanan psikoloji ilmi, bu bağlamda birçok teori geliştirmiştir. Örneğin sosyal öğrenme teorisinin önemli konularından biri olan *locus of control* (kontrol/denetim odağı) kavramıdır. Bu teori şöyle tanımlanmaktadır: “Kişinin iyi ya da kötü, kendisini etkileyen olayları, kendi yetenek, özellik ve davranışlarının sonuçlarını ya da şans, kader, talih ve güçlü başkaları gibi

38 Aydın, Hayati, “Kur'ân Yorumunun Problemleri”, ed. Ömer Kara, (2015), 117-122.

kendisi dışındaki güçlerin işi olarak algılaması eğilimidir.”³⁹ Buna göre insan davranışlarının kaynağıyla ilgili olarak birisi içsel kontrol odağı (internal locus of control) diğeri de dışsal kontrol odağı olmak üzere (external locus of control) iki temel kavram vardır. İçsel kontrol odağı, kişinin davranışlarının sorumluluğunu ve sonuçlarını kendisinde araması; dışsal kontrol odağı ise kader, şans, tanrı, diğeri insanlar vb. etkenler gibi dış faktörlere bağlamasıdır. İlk olarak bu kavramlar zihne, cebr ve ihtiyar kelimelerini çağrıştırmaktadır. İslâm düşüncesinin şekillenmesinde ve itikâdî görüşlerin çeşitlenmesinde anahtar rol oynayan bu kavramlar üzerinde ciddi teolojik tartışmalar yapılmıştır. İtikâdî ekollerin bu kavramlarla ilgili görüşlerini Kur’ân’la temellendirdikleri dikkate alındığında ise Kur’ân’ın yaklaşımının doğru bir biçimde ortaya konulması büyük önem kazanmaktadır. Konuyla ilgili ayetlerin bir araya getirilerek zikredilen modern teoriyle ilişkisinin olup olmadığı ya da hangi ölçüde ilişkili olduğunu ortaya çıkaracak interdisipliner nitelikli araştırmalar yapılabilir? Böylece insan davranışlarını açıklamaya odaklanan Psikoloji ile Kur’ân-ı Kerîm’in tespit ve değerlendirmeleri mukayeseli bir biçimde ortaya konabilir. Abdurrahman Kasaboğlu’nun *Kur’ân’da İman Psikolojisi*, Abdulkadir Etöz’ün *Kur’ân’da Sosyal Psikoloji* ile Şaban Karasakal’ın *Kur’ân ve Sosyal Psikoloji* adlı çalışmaları bu yönetime örnek verilebilir.

5.1.4. Tarihsel Yöntem

Kur’ân’ın nazil olduğu toplum ve dinamiklerinin doğru tespit edilmesi, ayetlerin doğru anlaşılmasını sağlayan faktörlerden biridir. Zira o dönem toplumun özelliklerinin modern tarihsel yöntemlerden istifade edilerek aydınlatılması, Kur’ân mesajının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kur’ân-ı Kerim, tarihsel birçok veri ve değerlendirmeye yer vermektedir. Bunlar, daha çok bazı özellikleriyle öne çıkarılan toplumlar hakkındadır. Kur’ânî veriler, tarih ve onun alt disiplinlerinin yöntem ve araçlarıyla daha anlaşılır kılınabilir. Zira her iki alanla ilgili yapılacak çalışma, şu önemli sorulara ışık tutacaktır: Kur’ânî bilgiler ile modern tarihsel yöntemin verileri arasında ne tür bir ilişki vardır? Kur’ân’ın tarihsel argümanları modern tarihsel verilerle uyumlu mudur? Müsteşrik ve modernistlerden bazılarının iddia ettikleri gibi Kur’ân kıssaları, Hz. Peygamberin diğeri milletlerden aldığı mitoloji ya da tarihi gerçeklerden mi ibarettir? Nitekim bazı müsteş-

39 J.B. Rotter, "Generalized Expectancies For Internal Versus External Control Of Reinforcement," *Psychological Monographs* 80/1 (trs.) 28; Ali Dönmez, "Denetim Odağı: Temel Araştırma Alanları," *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 18/2 (1986), 259-280.

rikler, Kur'ân'da anlatılan Yecûc ve Mecûc kıssalarının kaynağı, Süryânilerin Makedonyalı İskender'e dayandırdıkları efsanelerden ibaret olduğunu iddia etmektedirler. Yine bazı müsteşriklere göre Kur'ân kıssaları, İslam öncesi dönemlerde bilinmekte hatta bazı şiirlerde geçmektedir. Modern tarihin sahip olduğu imkânlarla bahsedilen birtakım hususlar daha da anlaşılır hale getirilebilir.

Tarih ve alt disiplinlerin günümüz Tefsir alanına en önemli katkısı, hâkim modern kültürün etkisiyle ahkâm ayetlerinin tarihselliği iddialarına farklı pencerelerden değerlendirme imkânı sunabilmesidir. Zira Batı değerlerini evrensel değerler yerine ikame edip Kur'ân ahkâmını tarihin belli bir dönemine indirgeme çabaları devam etmektedir. Modern batı hukuku, bütün insanlığın evrensel ortak değerlerini mi yoksa batının kendi tarihi şartlar içerisinde oluşturduğu kuralları mı temsil etmektedir? Modern Batı hukuku ile İslam hukukunun geçirdiği evreler ve bunların genel özellikleri nelerdir? Bu sorular çerçevesinde İslam hukuku ile batı hukukunu temsil eden kurallar tarihsel metotlardan da yararlanılarak interdisipliner bir anlayışla mukayeseli olarak araştırılabilir.

5.2. Bilimsel Yöntemler

Kur'ân inanç, ahlak, hukuk vs. konuların yanında bilimsel gerçeklere işaret eden bir takım ayetler ihtiva etmektedir. Bu nedenle birçok ayet bilimsel verilerle yorumlanmaya çalışılmaktadır. Farklı disiplinlerin muhteva ve yöntemlerinden istifade edildiği için bu tür çalışmalar, interdisipliner yöntem kapsamında değerlendirilebilir. Akademik tefsir araştırmalarında yaygın olarak kullanılan yöntemlerden birisidir. *Tantavî Ceoherî'nin el-Cevâhir* adlı eseri ile Celal Kırca'nın *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler* adlı eserleri bilimsel yönetime örnek verilebilir.

5.3. Metin Esaslı Yorumlama Yöntemleri

Kur'ân-ı Kerîm; kendine özgü yaşam biçimi, kültürel değerleri ve dili olan belirli bir topluma tarihsel bir süreç içerisinde nazil olmuştur. Kur'ân, Arapların kullandığı kelimeleri yeni anlam formlarına dönüştürerek eşsiz bir söz dizimle aktarmıştır. Bu nedenle Kur'ân metninin indiği dönemden soyutlanarak doğru anlaşılması mümkün değildir. Ayetlerin yorumlanmasına yönelik dilbilimsel birçok disiplin ve kuram geliştiren âlimlerin gayretleri, bunun somut bir göstergesidir. Kur'ân metni ilk dönemlerde daha çok sarf, nahiv, belağat gibi Arap dilbiliminin belli başlı disiplinleri kullanılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Günümüzde ise yazınsal metinler yeni yöntemlerle

anlaşılmaya çalışılmaktadır. Modern dilbilimsel yöntemlerden istifade edilerek ayetlerin interdisipliner bir anlayışla yorumlanması, akademik tefsir alanına zenginlik katacaktır.

5.3.1. Dilbilimsel Yöntem

Dilbilim; genel olarak fonetik (ses bilgisi), morfoloji (biçim bilimi), sentaks (söz dizimi), leksikografi (sözcük bilim) olmak üzere dört temel kısma ayrılmaktadır. Tefsir metodolojisinde bilinmesi zorunlu ilimler kategorisinde usûlcülerin sistemleştirdiği başlıklar arasında yer aldıkları için bunlar interdisipliner yöntem kapsamında değerlendirilmeyecektir. Ancak dillerin kökenleri ve gelişimlerinin araştırılarak özelliklerinin keşfedilmesini amaçlayan *karşılaştırmalı dil bilimi*, dillerin tarihleri üzerinde araştırma yapan *tarihsel dil bilimi* gibi disiplinler interdisipliner araştırmalar kapsamında değerlendirilebilir.

5.3.1.1. Semantik (Anlambilim)

İnterdisipliner akademik tefsir araştırmalarında yaygın kullanılan yöntemlerden birisi semantiktir. Semantik çalışmalar daha çok kavramsal düzeydeki araştırmalar oluşmaktadır. Ancak semantiğin önemli alanlarından biri olan kutsal kitapların mukayeseli incelenmesi yeterince çalışılmamıştır. Bunun sebebi ise bu tür çalışmaların ciddi bilgi birikimi ve uzmanlık gerektirmesidir. Ömer Özoğul'un *Üç Kutsal Kitapta Allah Anlayışı* adlı doktora çalışması (Ankara, 1971) bu alanda yapılmış ilk çalışmalardandır.

5.3.1.2. Biçembilim (Stylistic)

Yakın dönemlerde hem dilbilimsel hem de yazınsal eleştiriye bir araya getirerek bir metne objektif yaklaşmayı amaç edinen *biçembilim*, interdisipliner yeni bir alan olmaya başlamıştır. Tutaş bunu şöyle tanımlamaktadır: "Biçembilim, yazınsal metinlerin ayırt edici dil kullanımlarını ve yapılarını ortaya çıkararak metinlerin anlam ve değerini ortaya koyar. Kısacası biçembilim yazın türlerini okurken onları nasıl okuduğumuz ve onlardan nasıl etkilendiğimizle ilgilidir. Bu nedenle dil ve yazın arasında önemli bir köprü oluşturur. Okuyucunun yazınsal metinlerden içgüdüsel olarak algıladığını ve verdiği tepkileri destekler ve yaptığı yorumları güvenilir, güçlü dilbilimsel kanıtlara dayandırır."⁴⁰

Geleneksel dilbilim disiplinleriyle özellikle belağat disipliniyle ilişkili olmakla birlikte kendine özgü birtakım özellikleri olan yeni bir yöntemdir.

40 Nazan Tutaş, "Yazınsal Metinlerde Biçembilimsel İnceleme, *Literra Edebiyat Yazıları* 19 (2006), 169-171.

5.3.2. Hermenötik

Hermenötik Kitab-ı Mukaddes, edebî ve felsefî metinlerin anlaşılmasında başvurulan batı menşeli bir yorumlama yöntemi olmakla birlikte bunun Kur'ân'a uygulanabilirliği konusu akademik çevrelerce tartışılmaktadır. Bu alanla ilgili ülkemizde birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bazıları şunlardır: *Hermenötik Tevil İlişkisi ve Tefsirdeki Yeri* (Mehmet Çiçek/Yüksek Lisans Tezi); *Felsefî Hermenötik ve Kur'ân'ın Felsefî Hermenötik Bağlamında Yorumlanması* (Fudayl Erkoç/Yüksek Lisans Tezi)

5.4. Mukayeseli Yöntem (Kutsal Kitapla)

Farklı yöntemler altında işlenecek bu başlığın, burada müstakil olarak ele alınmasının sebebi, dünya kamuoyu ve akademiyasını ciddi anlamda ilgilendiren dini çoğulculuk, diyalog gibi konular etrafındaki tartışmaların güncelliğini devam ettirmesidir. Vahiy geleneğiyle de ilintili bu konuların daha iyi anlaşılması, doğal olarak Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes arasında mukayeseli çalışmaları gerektirmektedir. Semantik, tarihsel vs. çeşitli disiplinlerin yardımıyla yapılacak mukayeseli çalışmalarla birçok konu araştırılabilir. Mesela, Kur'ân kıssalarının Tevrat'tan ve İncil'den alındığı iddialarının (Jafer Artory) tutarlı olup olmadığı bu yöntemle ortaya konulabilir. Bununla birlikte iki kitap arasında yapılacak mukayeseli bir çalışmayla kıssalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar açıklanabilir. Kur'ân'da; Hudhud, Sebe Melikesi kıssaları ile Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in Kâbe'yi inşası anlatıldığı halde, Kitâb-ı Mukaddes'te bunların anlatılmamasının hikmet ve gerekçelerinin neler olduğu izah edilebilir.

6. İnterdisipliner Yöntemin Tefsir Alanına Katkıları

İnterdisipliner, tefsir araştırmalarına birçok alanda katkı yapacak mahiyette bir yöntemdir. Bunlardan biri, Kur'ân'ın evrensel mesajını daha güncel ve anlaşılır bir dille günümüz insanına sunacak olmasıdır. Seküler bir yapıya doğru kayan toplum yeni kavramlarla tanışmakta, geleneksel din diline gittikçe yabancılaşmaktadır. Kuşaklararası kültürel yabancılaşmanın sebep olduğu dil farklılığı, dini terminolojinin kendine özgü kavramlarla şekillenen dini araştırmaların anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. İnterdisipliner nitelikli araştırmalar ise farklı alanlarla din diline ait kavramlar arasında mukayese imkânı sağlayarak modern bir üslubun oluşmasına katkıda bulunabilir. Bu da Kur'ân merkezli araştırmaların sonuçlarının günümüz insanına daha anlaşılır ve modern bir dille ulaşmasını sağlayacaktır. Örneğin; günümüz

insanı, *empati* kavramına aşına olmasına rağmen bu kavramla ilişkili Kur'ânî kavramlardan isâr, infâk vs. kelimelere oldukça yabancıdır.

İnterdisipliner yöntemin faydalardan biri de çeşitli disiplinlerde uzman kişilerin elde ettikleri verilerin bütünleştirilerek tefsir alanında zengin bir bilgi birikimine imkân sağlamasıdır. Konu çeşitliliği açısından oldukça zengin olan Kur'ân-ı Kerim, günümüz modern disiplinlerin ilgi alanına giren birçok konuyu ihtiva etmektedir. Bu da özellikle bir kısır döngü içerisine giren akademik tefsir araştırmalarda alternatifler sunmaktadır.

İnanç, ahlak, hukuk vs. sosyal disiplinlerin yanında fen disiplinleriyle ilgili konuları ihtiva eden Kur'ân-ı Kerim'in; psikiyatrist, doktor, sosyolog, antropolog, tarihçi, eğitim bilimci vs. farklı uzmanlık alanlarını temsil eden birey ya da grupların bakış açısıyla yorumlanması tefsir alanında yorum zenginliğini beraberinde getirecektir.

İnterdisipliner yöntemin en önemli katkılarından biri de tefsir araştırmalarını sistematize edebilme istidadında olmasıdır. Günümüz tefsir araştırmalarında farklı disiplinlere ait bilgiler yer almakta ancak o disiplinlere ait yöntem ve araçlar genellikle ihmal edilmektedir. Bu da beraberinde metodolojik bir düzensizliğe sebep olmaktadır. Bunun çözümü için ilgili disiplinlerin kurallarının dikkate alınarak daha özel ve teknik araştırmaların yapılması gerekmektedir. Mesela tefsirle ilişkili disiplinlerden birine ait kavram ya da konular hakkındaki araştırmalar, bu disiplinle ilgili ciddi bir bilgi bankasının oluşmasına neden olacaktır. Böylece önceki araştırmaların imkânlarından istifade edilerek sonraki çalışmaların bilgi ve medolojik açıdan daha nitelikli olması sağlanabilir.

Sonuç

1. Bilim ve teknoloji alanlarındaki baş döndürücü gelişmeler, hayatın her alanında birçok değişimi de beraberinde getirmektedir. Bu da çeşitli ilmi disiplin ve araştırma yöntemlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Günümüzde geleneksel yöntemlerden farklı olarak interdisipliner yaklaşımla yapılan araştırmalarda daha isabetli sonuçlar elde edilmektedir. En önemlisi de bireylerin tek bir alan yerine çok disiplinli alanlarda eğitim alma fırsatını oluşturarak nitelikli insanların yetişmesini sağlamaktadır.

2. İslam dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim'in günümüz insanının ihtiyaçlarının dikkate alınarak modern yöntemlerle yorumlanması, tercihten öte bir zaruret halini almıştır. Farklı disiplinlerin yöntem ve yaklaşımlarıyla

desteklenen araştırmalar, tefsirle alakalı güncel birçok problemi çözebilecek niteliktedir. Bunun yanında Kur'ân'ın evrensel mesajını daha güncel ve çağdaş bir üslupla günümüz insanına ulaştırabilecektir.

3. İnterdisipliner yöntem, belirli konu alanları ve yöntemlerle daraltılmış akademik tefsir araştırmalarının, diğer disiplinlerle ilişkilendirilerek yeni araştırma alanlarının keşfine kaynaklık edebilecektir. Böylece tefsir konularının ilahiyat dışındaki ilmi platformlarda farklı açılardan tartışılması sağlanacaktır.

4. İnterdisipliner yöntemle psikoloji, sosyoloji, edebiyat, tarih, tıp vs. disiplinlerin yöntem ve verilerinin kullanılarak tefsir öğretiminin bilimsel temeller üzerinde yeniden yapılandırılması faydalı olacaktır.

5. İlahiyat fakültelerinde disiplinlerarası araştırmaların istenilen düzeye gelmesi için lisans, yüksek lisans ve doktora süreçlerinin bu sisteme uygun olarak yeniden programlanması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle bu yöntemin başarılı olması, öncelikle disiplinlerarası ilişkilerin doğru tespit edilerek uygun planlamaların yapılmasıyla mümkündür. Tefsirle ilişkili disiplinler eğitim-öğretim sürecine dahil edilerek programlamanın buna uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Böylece interdisipliner araştırmaların, bireysellikten kurumsal niteliğe dönüşümü sağlanabilecektir.

6. Nitelikli interdisipliner tefsir araştırmaların ortaya çıkması öncelikle bu alanda yetkin araştırmacıların varlığına bağlıdır. Bilgi, tecrübe, kabiliyet vs. özelliklerin yanında araştırmacılar da yabancı dile hâkimiyet gerekmektedir.

Kaynakça

Abduh, Muhammed. *Fâtiha Süresi ve Amme Cüzü Tefsiri*. çev. Ömer Aydın. İstanbul: 2012.

Alvargonzalez, David. "Multidisciplinarity, Interdisciplinarity, Transdisciplinarity and the Sciences." *International Studies in the Philosophy of Science* 3 (2011): 387-403.

Aybek, Birsel. "Disiplinlerarası (Bütünleştirilmiş) Öğretim Yaklaşımı." *Eğitim Araştırmaları Dergisi* 3, (2001): 1-7.

Aydın, Güliz ve Balım, Ali Günay. "Yapılandırmacı Yaklaşıma Göre Modelendirilmiş Disiplinler Arası Uygulama: Enerji Konularının Öğretimi." *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 38, (2005): 145-166.

- Aydın, Hayati. "Kur'ân Yorumunun Problemleri." ed. Ömer Kara. *Tefsir Eğitimi ve Öğretiminin Problemleri Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereler Kitapçığı*, (2015): 117-122.
- Bodur, Hüsni Ezber. "İnterdisipliner Etkileşim Çerçevesinde Siyer Yazıcılığı: Sosyal Yapı ya da Değer Bağlamının Önceliği Sorunu." *Türkiye'de Sîret Yazıcılığı, Sîret Sempozyumu*, (2010).
- Burns, Rebecca Crawford. *Dissolving the Boundaries: Planning for Curriculum Integration in Middle and Secondary Schools*. Washington: Appalachia Educational Laboratory, 1995.
- Dönmez, Ali. "Denetim Odağı: Temel Araştırma Alanları." *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 18/2 (1986): 259-280.
- Smaragda, Chrysostomou. "Interdisciplinary Approaches in the New Curriculum in Greece: a Focus on Music Education." *Arts Education Policy Review* 105, (2004): 23-29.
- Ellis, R. J.. *Why We Cannot Do Without Interdisciplinarity*, ed. Balasubramanyam Chandramohan Newyork: Routledge, 2009.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. sdl. Komisyon, İstanbul: Azim Dağıtım, ty.
- Jacobs, Heidi Hayes. *The Growing Need For Interdisciplinary Curriculum Content*. U.S. Department of Education, 1989.
- Kanatlı, Faik ve Çekici, Yunus Emre. "Nermi Uygur Penceresinden Okuma Sorunsalına Felsefi Bir Yaklaşım." *XI. Uluslararası Dil, Yazın, Deyişibilim Sempozyumu*, (2011).
- Klein, Julie Thompson and William H. Newell. *Advancing Interdisciplinary Studies*. ed. William H. Newell, New York: College Entrance Examination Board, 1998.
- Kockelmans, Joseph J.. *Why Interdisciplinarity, Interdisciplinarity and Higher Education*. Pennsylvania: Pennsylvania State University, 1979.
- Lake, Kathy. *Integrated Curriculum*. Portland: Northwest Regional Educational Laboratory, 1994.
- Mertoğlu, M. Suat. "Kur'ân'ı Modern Bilimlerin Işığında Okumak: Tantâvî Cevherî Örneği." *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 16/30, (2011)
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *et-Tefsîrû'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.

- Reşîd, Rızâ. *Tefsirü'l-Menâr*. Kâhire: Münşiu'l-Menâr, 1947.
- Rotter, J.B.. *Generalized Expectancies For Internal Versus External Control Of Reinforcement*. Psychological Monographs, 1966.
- Rowland, Stephen. "Interdisciplinarity As Site of Contestation." *British Education Research Association*, (2002).
- Şahbaz, Namık Kemal ve Çekici, Yunus Emre. "Disiplinler Arası Bir Disiplin Olarak Türkçe Eğitimi." *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3, (2012).
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi. Beyrut: 2002.
- Tutaş, Nazan. "Yazınsal Metinlerde Biçembilimsel İnceleme." *Literra Edebiyat Yazıları* 19, (2006).
- Ulağlı, Serhat. *İmgebilim Öteki'nin Bilimine Giriş*. Ankara: Sinemis Yayınları, 2006.
- Ulusoy, Gündüz. *Disiplinler Arası Araştırma ve Eğitim*. ed. Coşkun Can Aktan. İzmir: Yaşar Üniversitesi, 2007.
- Yalçın, P. ve Yıldırım, H.. "Disiplinlerarası Öğretim Üzerine Bir Uygulama." *Çanakkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 17, (1998).
- Yarımcı, Özden. "Disiplinler Arası Yaklaşım Dayalı Bir Durum Çalışması." *Celalabat Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 25, (2011).
- Yıldırım, Ali. "Disiplinlerarası Öğretim Kavramı ve Programlar Açısından Doğurduğu Sonuçlar." *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12, (1996).
- Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Beyrut: Şirketu Dâru'l-Erkam, trs.
- <http://ozemre.com/modernist-akim-içinde-kurân-tefsirleri> 15.05.2016.